

ТОРЯНИК В. М.,доктор політичних наук, завідувач
кафедри загальноправових дисциплін
(ВПНЗ «Дніпропетровський
гуманітарний університет»)

УДК 340.1

**СУВЕРЕНІТЕТ: ГЕНЕЗА, СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ІСНУВАННЯ ДЕРЖАВИ
В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ**

У статті визначено генезу й сутність поняття «суверенітет». З'ясовано роль суверенітету для існування держави в міжнародному правовому полі.

Ключові слова: суверенітет, держава, влада, міжнародне право, незалежність.

В статье определены генезис и сущность понятия «суверенитет». Освещена роль суверенитета для существования государства в международном правовом поле.

Ключевые слова: суверенитет, государство, власть, международное право, независимость.

Certainly genesis and essence of concept “sovereignty”. Lighted up role of sovereignty for existence of the state in the international legal field.

Key words: sovereignty, state, power, international law, independence.

Вступ. Відомо, що суверенітетом володіють первинні суб'єкти міжнародного права – держави. В основі суверенітету закладені такі засади, як суверенна рівність, територіальна недоторканність і невтручання у внутрішні справи держави. У загальнообов'язкових міжнародно-правових документах ці принципи закріплені, отже, захищені міжнародним правом. Проте міжнародно-правовими документами не визначено поняття суверенітету, відповідно, немає і єдиного підходу до офіційного тлумачення його в міжнародному праві. Указане поняття визначається по-різному в кожній окремій правовій системі. Також підходи науковців і практиків теорії держави та права, конституційного й міжнародного права різних держав щодо розуміння суверенітету значно відрізняються. Визначення суверенітету і його значення для встановлення статусу суверенної держави є предметом інтенсивних дискусій, зокрема, у міжнародному праві. Зарубіжні та вітчизняні вчені неодноразово поверталися до визначення поняття суверенітету, але й на сьогодні однозначного підходу до розуміння цього явища в науці немає, що й зумовлює актуальність дослідження. Теоретичним підґрунтям проведеного дослідження стали наукові праці таких учених, як Є. Шібаєва, В. Шевцов, Г. Тункін, В. Василенко, А. Дмитрієв та інші.

Постановка завдання. Мета статті – визначити генезу й сутність поняття «суверенітет», з'ясувати його роль для існування держави в міжнародному правовому полі.

Результати дослідження. Історія поняття «суверенітет» починається від Оксфордського Псалтиря (Oxford Psalter) 1120 р., у якому термін «суверенітет» згадується вперше. Ним позначається «вершина» чи «найвища висота». Через тридцять років прикметник «souveraigne» використовується в «Roman de Thibes» в значенні «першочерговий». Поняття розвивається швидко й набуває релігійного забарвлення. Зважаючи на роль релігії для суспільства в ті часи, відразу стає зрозуміло, чому поняття в значенні «найвища висота» чи «першочерговий» почало свій активний розвиток саме з релігії. Середньовічна філософія осмислювала світ за допомогою релігійних понять і зосереджувалася на проблемі взаємо-

зв'язків між Богом, людиною і світом. Бог осмислювався як «sovereign pere», тобто «суверенний отець», а через усвідомлення слухняності Богові термін починає використовуватись для позначення керівної позиції.

Класичне поняття суверенітету, уперше розкрите Ж. Боденом, визначає суверенітет як постійну та абсолютну, найвищу й невідчужувану владу в державі, яка здійснюється як усередині країни, так її межами. До розвитку теорії про суверенітет доклався й Гуго Гроцій. Він розглядав суверенітет не як саму державну владу, а як її особливу властивість. У Г. Тункіна знаходимо, що «державний суверенітет – це властиве державі верховенство на своїй території та незалежність у міжнародних відносинах». Д. Левін також підтримує цю тезу й уточнює, що «суверенітет – це верховенство державної влади всередині країни і її незалежність від якої-небудь іншої влади в міжнародних відносинах» [4, с. 52]. Підводячи підсумки, можемо сказати, що є кілька найпоширеніших визначень суверенітету, в основу яких покладено суверенітет як владу, суверенітет як властивість державної влади, суверенітет як верховенство та незалежність державної влади чи держави й суверенітет як певна здатність.

На нашу думку, поняття «суверенітет» насамперед варто розглядати в значенні влади чи її властивості.

Суверенітет (із лат. *Superanus*) означає вищий, верховний. Суверенна влада – це верховна влада. До повноважень верховної державної влади належать повноваження, пов'язані з оформленням владних відносин держави щодо інших суб'єктів права, наприклад, фізичних чи юридичних осіб. Державна влада володіє монополією на легітимне використання сили в межах її території для захисту своєї влади на внутрішньому рівні та недопущення зовнішнього втручання [6, с. 36–41], має право встановлювати в суспільстві єдиний правопорядок, визначати повноваження державних органів, наділяти правами та обов'язками посадових осіб і громадян [8, с. 5].

Властивостями суверенітету, визначеного як державна влада, є єдність трьох гілок державної влади, монополія правотворчості, авторитарність влади, що здатна застосувати примус і підпорядкування, де підпорядкуванням розуміється таке обмеження свободи третіх осіб щодо державної влади, яке твориться від необхідності, від імені інтересів усього суспільства [11, с. 192].

Влада держави є вищою владою на її території й виключає без її на це згоди здійснення на її території влади іншої держави [11, с. 241–246]. Вона може скасувати й визнати недійсним або закріпити за собою будь-яке виявлення суспільної влади. Така можливість є ознакою наявності установчої компетенції, що притаманна лише державам.

Однією з найважливіших ознак державної влади є наявність спеціальних засобів впливу, якими не володіє ніяка інша суспільна організація. Отже, влада в державі – безпеліційна, тобто верховна, а отже, суверенна.

Проте, на думку М. Барандій, із якою ми погоджуємось, суверенітет є набагато ширшим поняттям, ніж влада. Окрім того, наділяючи державу такою характеристикою, як суверенітет у значенні влади, урахуовуючи розвиток владних відносин міжнародних організацій щодо держав-членів і фізичних та юридичних осіб усередині держав-членів, можемо констатувати тенденцію наділяти цією характеристикою й самі міжнародні організації. Визначаючи суверенітет як верховенство та незалежність, окремі автори також пов'язують суверенітет із владою. Так, наприклад, В. Шевцов розуміє під державним суверенітетом верховенство й незалежність, тобто такі суверенні властивості державної влади, які виражають її політико-правову сутність, виявляються у відповідних формах у внутрішньо- та зовнішньополітичній діяльності держави [10, с. 5]. Це стан повновладдя, властиве державі верховенство на своїй території й незалежність від будь-якої іншої влади в міжнародних відносинах з метою вільного здійснення державою своїх функцій.

Верховенство є невід'ємною частиною державного суверенітету, що включає владу над територією та людьми [12, с. 15–20], тобто право провадити виняткову юрисдикцію щодо всіх осіб і предметів на своїй території. Верховенство держави є наслідком того факту, що над державною владою немає ніякої іншої вищої влади, яка могла б встановлювати

чи обмежувати повноваження держави й вимагати її підпорядкування собі. А незалежність державної влади зумовлена самим фактом її верховенства всередині країни. Незалежність як суверенна якість державної влади характеризує політичну самостійність держави щодо інших держав. Отже, маємо щонайменше два найпоширеніших визначення суверенітету, сформованих у процесі розвитку вчення про суверенітет. Так як суверенітет пов'язаний із державністю, то і його виникнення пов'язане з виникненням самої держави. Отже, суверенітет існує, відколи існує держава.

Розвиток сучасного управлінського апарату розпочинається в Середньовіччі. Головним завданням верхівки управління було забезпечення миру, проте слабкість владних органів, свавілля, традиції королівської помсти, самосуди перешкождали його реалізації. Зрештою, у результаті однієї з воєн було укладено міждержавну угоду – Вестфальський мир, яка вперше офіційно встановила принцип рівного гарантованого суверенітету всіх держав, незважаючи на віросповідання, держави визнавалися одна однією рівними собі, з однаковими правами й обов'язками, тобто однаково дієздатними – суверенними. Підводячи підсумки вищенаведеного, погоджуємось із Л. Чекаленко, що суверенітет – здатність держави до певних дій без підпорядкованості зовнішнім суб'єктам.

Міжнародним правом визначені межі здійснення власного суверенітету, порушення яких може мати наслідком порушення суверенітету інших рівноправних членів міжнародного співтовариства, що, у свою чергу, може призвести до міжнародно-правової відповідальності.

Висновки. Отже, суверенітет – це здатність певної потенційно самодостатньої організаційної системи до здійснення власної волі самостійно та незалежно за допомогою таких засобів, як територія, народ, власний правопорядок, влада, включаючи здатність застосувати примус, податки, боєздатна армія тощо. Суверенітет передбачає здатність захищати й реалізовувати власні інтереси. Крім цього, суверенітет держави – здатність брати на себе відповідальність у межах міжнародного права.

Ураховуючи те, що суверенітет дає право на реалізацію державами міжнародних відносин у межах міжнародного права, доцільно зазначити, якщо не існуватиме суверенітету, не існуватиме такої можливості, і суб'єкт зникне зі світової арени як такий, оскільки не зможе реалізувати свої інтереси.

Список використаних джерел:

1. Кемерова Т.Ю. Всесвітня історія. Практичний довідник / Т.Ю. Кемерова. – Х : ФОРУМ Співак Т.К., 2009. – 157 с.
2. Шевцов В.С. Государственный суверенитет / В.С. Шевцов. – М. : Наука, 1979. – 280 с.
3. Тункин Г.И. Основы современного международного права : [учебное пособие] / Г.И. Тункин. – М., 1956. – 262 с.
4. Левин Д.Б. Основные проблемы современного международного права / Д.Б. Левин. – М., 1958. – 200 с.
5. Чекаленко Л. Пошук прийнятних моделей взаємовідносин суверенної держави та міжнародних організацій / Л. Чекаленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.personal.in.ua/article.phpida=160 с.
6. Кремень Т. Державний суверенітет у добу глобалізації / Т. Кремень // Політика і час. – 2003. – № 10. – С. 36–41.
7. Рябов С.Г. Основы теории политики : [підручник] / С.Г. Рябов, М.В. Томенко. – К. : Тандем, 1996. – 192 с.
8. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права / Н.М. Коркунов. – СПб., 1909. – 242 с.
9. Дурденевский В.М. Пять принципов мирного существования / В.М. Дурденевский. – М., 1958. – 211 с.
10. Арчага Э.Х. Современное международное право / Э.Х. Арчага. – М., 1983. – 85 с.
11. Ушаков Н.А. Суверенитет в современном международном праве / Н.А. Ушаков. – М., 1963. – 299 с.
12. Дурденевский В.Н. Пять принципов мирного существования / В.Н. Дурденевский, М.И. Лазарев. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. – 93 с.

